

15 augustus 2013

MARIA TENHEMELOPNEMING

Lezingen: Apok. 11,19a; 12,1-6a.10ab 1 Kor. 15,20-26 Luc. 1,39-56 (C-jaar)

Inleiding

Apokalyps 11,19a; 12,1-6a.10ab

De Openbaring van Johannes is afkomstig van Klein-Aziatische christenen aan het eind van de eerste eeuw. De auteur is zeker niet dezelfde als die van het evangelie naar Johannes, maar het geschrift ontleent zijn gezag wel aan de toeschrijving aan de leerling van Jezus (Apok. 1,1-2). Het werk is een reactie op de incidentele vervolgingen van christenen onder keizer Domitianus (81-96). Het ziet deze als uitdrukking van een zich aanscherpend conflict tussen Rome en de christenen; systematische vervolgingen zouden zich pas in de tweede eeuw gaan voordoen. Dat conflict wordt geschilderd met oudtestamentische beelden van de strijd tussen Babylon ('de hoer' in Apok. 17) en Jeruzalem. Voor de auteur is Jeruzalem niet de stad 'die haar profeten doodt' (Mat. 23,37), maar de locatie van de tempel, Gods verbond en de nieuwe realiteit van het Godsvolk (Apok. 21-22). Natuurlijk heeft hij weet van de verwoesting van Jeruzalem in 70 en hij alludeert daar ook op.

Het boek heeft zijn naam gegeven aan een genre van vroegjoodse en -christelijke geschriften: apocalyptiek. Dat woord is gevormd naar een Grieks werkwoord voor onthullen of blootleggen. Het genre duidt, kort gezegd, de noden van de tijd als tekens van de geschiedenis in haar eindfase. In visioenen en beeldtaal krijgt de lezer een symbolisch scenario van de geschiedenis voorgeschoteld. Johannes ziet in zijn visioenen (Apok. 4-13) voorvallen van de voorbije tijd als symbolen van de messiaanse tijd. Kwade krachten krijgen hierin voor even de vrije hand om uiteindelijk veroordeeld te worden. In de visioenen verdicht de tijd zich om, doorheen de vervolgingen van wereldrijken, uit te monden in een kosmisch oordeel. Hierin zal het lam, de geslactofferde Christus (Apok. 14), rechter zijn. Opmerkelijk genoeg wordt dit oordeel op zijn beurt weer gevolgd door nieuwe beproevingen, voordat een beslissend oordeel over levenden en doden plaatsvindt (Apok. 20).

Openbaring kent een driedeling van de geschiedenis die ook bekend is uit de Talmoedische literatuur: na de heerschappij van wereldrijken breekt de messiaanse tijd aan die, als periode van crisis, weer is te onderscheiden van het laatste oordeel en de verlore wereld. De messiaanse werkelijkheid is een periode van beproeving en uitzuivering (vgl. ook 1 Petr. 3-4). Zo biedt Openbaring een antwoord op de klemmende vraag waarom het Koninkrijk van God, centraal in de prediking van Jezus, nog niet is aangebroken. Tot het moment van het oordeel is het een kwestie van volharden en moed houden en hierin ligt de voornaamste, retorische, betekenis van dit genre (vgl. de brieven aan de zeven gemeenten in Apok. 2-3).

Het hoge soortelijke gewicht van Openbaring berust op het gebruik van symboliek en subtiele intertekstualiteit, herkenbaar voor een geoefend bijbellezer, zoals het visioen van de vier beesten in Daniël 7. Onze perikoop vormt de eerste van de tweede reeks beproevingen. Weliswaar is nu door de zevende engel de heerschappij van de Messias aangekondigd (Apok. 11,15) maar dit zal ook de periode zijn van het beest, de antichrist (Apok. 13). Die strijd staat echter onder het voorteken van Gods verbond met Israel, zo begint onze perikoop. Onder begeleiding van literair bekende natuurfenomenen als hagel en bliksem (Ex. 9 en Ex. 19!) verschijnen de hemelse tempel en de ark van het verbond. De hemelse tempel is een *topos* in vroegjoodse en -christelijke literatuur, exegetisch voortbouwend op de dubbele vermelding van de beschrijving van het tabernakel (Ex. 25 en 36). De tempel is hier echter niet het

verhoopte doel van de geschiedenis; de ark was al in Babylonische ballingschap verloren gegaan en in het hemelse Jeruzalem van Openbaring zal zelfs geen tempel aanwezig zijn (Apok. 21–22)! Tempel en ark zijn hier symbool voor het blijvende verbond van God met Israël! Vervolgens verschijnt een ‘groot teken’ (*semeion mega*): een vrouwenfiguur omkleed met de zon, maan onder de voeten en op haar hoofd een kroon van twaalf sterren. Het is niet moeilijk de vrouw te zien als personificatie van het bedreigde Israël, in casu de christelijke gemeente. In Tenach verschijnt de vrouw wel vaker als symbolische belichaming van het collectief: als overspelige vrouw in Hosea, als begeerd meisje in Hooglied, als weduwe in Klaagliederen enz. Tegelijk is in deze vrouw de moeder van de Messias, Maria, te ontwaren, want ze is in barensood.

Het tegenbeeld (*semeian*) is een beest met zeven koppen en tien horens. Hierachter schuilt een Kanaänitische godheid van de chaos maar eveneens het vierde beest (aldaar: Alexander de Grote) in Daniël 7 dat daar eveneens tien horens heeft. Men vermoedt in de zeven koppen ook wel een aanduiding voor zeven Romeinse keizers, en de verwijzing zou dan zijn naar Nero (het getal 666 in Apok. 13,18 verwijst naar zijn naam) of, als *Nero redivivus*, naar Domitianus. Interessant voor de idee van literaire verdichting is dat het kind nu in veiligheid wordt gebracht voor de troon van God, terwijl de vrouw naar de woestijn vlucht. De woestijn is in de evangelietraditie (Johannes de Doper, Mat. 2) en de joodse traditie (Hos. 2, Qumran) locatie van vernieuwing en voorbereiding op verlossing van de messiaanse gemeente. Drie en een half jaar – een halve jaarweek in bijbelse zin (‘een halve tijd’) – zal het volk daar gevoed worden, een verwijzing naar het hemelse manna maar ook naar Elia in de woestijn (1 Kon. 19). Maar het kind is hier al bij de troon van God, een allusie op de messiaanse verhoging van Jezus bij zijn opstanding en hemelvaart (vgl. Apok. 1,4-8).

Het is zinnig en respectvol om de perikoop inderdaad zonder onderbreking te lezen, dus van 11,19 doorlopend tot en met 12,10. Dat laat goed zien dat de strijd op aarde tussen vervolgers en vervolgd een pendant heeft in de hemelen. Daar klaagt de ‘officier van justitie’ (*kategor*, in vroegjoodse geschriften de aanklagende juridische partij in de hemelen) de mens en zijn zwakheid aan bij God, zoals satan deed met Job. Het gaat hier echter niet om een mythische strijd tussen God en duivel maar om het ‘hemelse gerecht’ (Vondel) zelf. De volharding van de gelovigen bewijst het ongelijk van de aanklager. Als gevolg zullen ook de Romeinse keizer en zijn goddeloze orde (de keizercultus bloeide in de nadagen van Domitianus) het afleggen tegen Gods trouw aan het verbond met Israël.

Lucas 1,39-56

Maria gaat, na de aankondiging dat ze een heilig kind zal baren dat zoon van God is, met spoed naar Judea. Dat detail (*meta spoedès*) verbindt het bezoek aan Elisabet aan de annunciatie. Zoekt Maria hier een bevestiging van de boodschap, zo abrupt tot haar gekomen (denk aan de binnenstormende engel in het fresco van Fra Angelico in Cortona)? De fysieke herkenning door het ongebooren kind van Elisabet wijst op de goddelijke bestemming van het kind van Maria.

In de gebedstraditie zijn de woorden ‘Gezegend zijt gij onder de vrouwen en gezegend is de vrucht van uw schoot’ (v. 42) zeer geliefd. De crux van Elisabets groet is echter het volgende: ‘Gelukkig (Ps. 1,1!) de vrouw die gelooft dat in vervulling zal gaan wat haar namens de Heer is gezegd’ (v. 45 in alternatieve vertaling). Maria, in Lucas ook de belichaming van het gelovige Israël, mag zich door die andere vrouw, Elisabet, in profetische zin bevestigd weten. In dat vertrouwen kan Maria haar bede, haar psalm laten horen. Een psalm van Maria, zogezegd, door Lucas gemodelleerd naar het lied van Hanna in 1 Samuel 2,1-10. Een bede die in bijbelse toonzetting het persoonlijke paart aan het gemeenschappelijke en die, als het *Magnificat*, behoort tot de hoogtepunten van de wereldliteratuur. Zij bezingt haar God, haar redder, die in en door haar (vv. 47-48) zich ontfermt over haar volk (vv. 54-

55). Persoon en gemeenschap zijn hier elkaars verlengde en literair gesproken is Maria een *corporate personality*. Gods reddend ingrijpen betekent een omkering van de bestaande machtsverhoudingen (vv. 51,52) en bezitsverhoudingen (v. 53). In deze verzen klinken de echo's door van Psalm 107 en Jesaja 41,8v en een aankondiging van Jezus' evangelie in Lucas 7,22v. Niet de koning of de priester staan garant voor de toekomst, zelfs niet de profeet, maar een jong meisje draagt die toekomst, zoals voorheen Sara, Rachel, en Hanna. Ook zo laat Lucas zien dat dit alles geschiedt vanwege Gods verbond met Abraham en zijn nageslacht (v. 55). Het nieuwe is bij Lucas een herneming en voortzetting van het oude verhaal van Israël.

Preekvoorbeeld

In onze kerk bestaat de neiging van het leven van Maria iets bijzonders te maken, de dingen die ze meegemaakt heeft uitzonderlijk te vinden, haar apart te zetten. Het feest van vandaag lijkt in die richting te gaan. We vieren immers wel de sterfdag van allerlei heiligen, maar van geen van hen vieren we de ten hemelopneming.

Op het Tweede Vaticaans Concilie is een belangrijke beslissing genomen die deze neiging corrigeert. Aan Maria, aan haar leven en sterven, aan haar plaats in Gods plan met ons mensen, wordt wel aandacht besteed, maar in het kader van het denken over de kerk, over ons.

Hoe moeten we die twee kanten bij elkaar houden, die neiging om haar bijzonder te laten zijn en die correctie om haar gewoon te laten zijn? Door in de Schrift te lezen en zorgvuldig te kijken naar dat leven waarvan we net het begin hebben gehoord en waarvan we vandaag het eind vieren. Door te proberen in het gewone het bijzondere te ontdekken.

Het begin hebben we gehoord. Dat meeslepende commentaar van Maria op wat met haar gebeurd is: het aanzoek van God en haar jawoord. Maar wie dan verder leest, merkt al snel dat de Schrift vrij karig is met mededelingen over het leven dat dan volgt. Toch geeft de Schrift wel voldoende aanwijzingen om ons dat leven te kunnen voorstellen, precies omdat het zoals dat van zo velen van ons is.

We lezen dan over de geboorte van haar kind die niet thuis kon plaatsvinden, over de vlucht naar een vreemd land om het te beschermen. Op hoeveel plekken van de wereld gebeurt dit nog steeds? Niet bijzonders, niets aparts.

We lezen dan over de eerste problemen met haar kind wanneer het groter wordt en achterblijft in Jeruzalem, over de botsingen met haar zoon die groot geworden is en zijn eigen weg gaat. We lezen over een trotse moeder die op een bruiloft, als er problemen zijn zegt 'dat lost mijn zoon wel op' en dan van die zoon te horen krijgt: 'Mens, waar bemoei jij je mee'. We lezen over een moeder die de verhalen hoort die over haar kind de ronde doen, dat hij maar rondtrekt, zich met allerlei slag mensen afgeeft, dat hij niet helemaal zichzelf is, hoort dat de mensen uit het dorp zeggen: 'Dat is toch de zoon van Jozef, wat verbeeldt hij zich wel'.

We lezen dan over een moeder die zich dat allemaal aantrekt, en dus de familie optrommelt om hem thuis te krijgen: als hij maar weer gewoon rustig thuis is, dan komt alles wel weer in orde, zal ze gedacht hebben. 'Uw moeder en broers staan daarginds'. Maar het haalt niets uit: 'Mijn moeder en mijn familie, dat zijn de mensen die het woord van God horen en er naar doen'. Niets aparts, niets bijzonders, die conflicten, wel pijnlijk, maar hoeveel ouders maken dat niet mee?

We lezen over een moeder die tot het bittere einde blijft. Zij laat haar kind niet in de steek. Een kind blijft een kind, haar kind blijft haar kind, wat er ook gebeurt, zelfs veroordeling en kruis. Niets bijzonders en aparts: in het oog van de dood zijn

meningsverschillen niet belangrijk, zijn praatjes in de buurt niet belangrijk, is het niet meer belangrijk wat je verwacht hebt en wat volkomen anders gelopen is.

Van dat gewone leven hebben we vandaag het begin gehoord en vieren we vandaag het eind, de ten hemelopneming. Als we goed naar dat begin geluisterd hebben, weten we ook waar we in al dat gewone en herkenbare van het leven dat er op volgt, het bijzondere moeten zoeken. Het bijzondere in het leven van Maria, in het leven van ons, ligt niet in de dingen die haar of die ons overkomen. Het bijzondere ligt in wat Elisabet zegt, in die uitroep die als het ware dat loflied van Maria doet ontstaan en die terugkijkend voor haar hele leven karakteristiek is: ‘zalig zij die geloofd heeft dat tot vervulling zal komen wat haar vanwege de Heer is gezegd’. Het bijzondere van haar leven is dat ze in al die gewone herkenbare omstandigheden de band met God heeft vastgehouden.

Tegen het eind van zijn leven heeft kardinaal Alfrink een aantal gesprekken gevoerd met Michel van de Plas. Deze vraagt in het laatste gesprek aan de kardinaal: ‘Als u in een woord zou moeten zeggen waar u heen gaat, zoudt u dan zeggen: ik ga naar de hemel?’ De oude kardinaal geeft hem een antwoord dat mij altijd ontroert wanneer ik het lees.

We zullen met God zijn. Dat is de voltooiing van de bijbelse uitdrukking Emmanuel, ‘God met ons’. ‘God met ons’ is de bijbelse uitdrukking voor het leven op aarde. ‘God met ons’ wordt ‘wij met God’. Twee zijden van een en dezelfde medaille. Het einde van het aardse leven is het omdraaien van de medaille.

‘God met ons’ is de uitdrukking van het leven op aarde. Dat is precies wat we in het evangelie hebben gehoord. God die dat ‘met ons’ aanbiedt, Maria die erop ingaat, het zonder mitsen of maren toestaat en Elisabet die dat herkent. Dat is precies wat we in de Schrift lezen, dat Maria haar leven lang in al die herkenbare omstandigheden van ons dat ‘ja’ heeft volgehouden, is blijven geloven dat tot vervulling zal komen wat haar vanwege de Heer is gezegd. Het omdraaien van de medaille vieren we vandaag. ‘God met haar’ wordt uiteindelijk ‘zij met God’.

Wij vieren het omdat we in de woorden van de pefatie geloven ‘dat zij het begin is, het beeld van de kerk der voltooiing. Zij houdt de hoop in ons levend en is de troost voor uw volk onderweg’.

*Erik Ottenheijm, inleiding
Herwi Rikhof, preekvoorbeeld*